

Tereza Matějčková:

Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci

Praha: Nakladatelství Karolinum 2022, 280 s.

Autorka v knize říká, že jí jde o věčnost (s. 250). A ihned zpřesňuje, že je to „ten rozměr vědomí, které slibování a překonávání stimulují“ (tamtéž). I při nejhlubším výlovu z této věty se dozvídám, že věčnost je nějaký rozměr vědomí (proč právě nějaký rozměr, a ne prostě vědomí nebo cokoli jiného), a je to právě vědomí, které je stimulováno slibováním (skautským slibem, vojenskou přísahou, řádovými sliby nebo ještě něčím jiným?) a překonáváním (švédské bedny, kozy napříč, průlivu nebo nějaké dnes tolik oblíbené „challenge“?). Matějčková myslela svou knihu očividně ambiciózně, což by se i dobře četlo, nebýt podobných vyznání, v nichž čtenářovo nadšení poněkud zchladne. Přes celý text, od začátku do konce, se dá předpokládat, že určitým způsobem žila a jednala, až ji (jako každého jiného jednajícího člověka) dostihla myšlenka „co to vlastně dělám?“ (učně se tomu říká „kritická reflexe“), která ji přiměla k rezignaci. To se stává: obvykle spojujeme takové zlomy s krizí středního věku, s tím obdobím života, jež se projevuje jako obtížný hmyz, bodá, štípe, nedovolí chvilku klidu, aby nakonec násilně otevřelo oči zaslepenému mládí a ukázalo mu, že počínající zralost sotva doběhne všechny ujíždějící vlaky – i ten do stanice věčnost. Je to jen další fáze dospívání, nic smrtelného. A je to předzvěst bilancování, které přijde na závěr a před nímž neunikneme ani ve filosofii. Matějčková dnes stojí na mezistupni a dívá se se stejným rezignativním odhodláním dozadu a dopředu; ještě má nárok nevidět, že její pozice je stále výsada, z které bude muset spěním času už jen slevovat. Měla by si nechat něco do zásoby, něco, co napíše do své distance od závěrečné rezignace. Když vystřílí všechn prach s věčností a jinými největšími věcmi již nyní, dostane se do rukou úzkostem z nevyhnutelné malosti.

Máme si nacvičit, podle autorčina předcvičení, modus bytí, který sama označuje jako „kontemplativní činnost“ (s. 255). Jestli je kontemplativní činnost zároveň jednání, pak je našim osudem (tamtéž). Zdá se, že kontempace je osudová a na Matějčkovou padá stín determinismu. Naštěstí je tu ještě svoboda; sice stejně strukturovaná jako nesvoboda (s. 256), takže – právě ze strukturálního hlediska – poměrně nesnadno rozeznatelná, ale pokud jí sdělíme, čím má

být a příliš s ní nediskutujeme, vyvede nás do světa stále nového sebeuskutečnění. Jsme se svobodou a jsme stále tím, čím jsme vždy byli, nadto pořád znovu: žijeme „z-novu“ (s. 256), čímž se, pokud dobře chápu, nemyslí fáze Měsíce (nov), ale novost. Nějak tomu napomáhá kontemplativní jednání, byť z textu není zcela zřejmé jak a s jakou odlišností od nekontemplativní činnosti, ani z něj nevyplývá, že by i malý, neosvícený a nepovznesený člověk vykonávající nekontemplativní činnosti mohl být připuštěn k „číhání na nové možnosti“ (tamtéž). Bude malý člověk a venkovan připuštěn k této šoulačce a vábení „nových možností“, nebo jde o pole vyhrazené kontemplujícím velikánům? Musí být schopen svobody; kdo nemá schopnosti ke svobodě (a její velikost nás zaráží), zřejmě ostrouhá. Podmínky k tomu, aby člověk mohl být „z-novu“, se kupí a přestává přes ně být vidět – to není dobře. Původní autorčina teze, podle níž je kontempace rezignací *et vice versa*, je zastavěna nezřejmými předpoklady. Proč právě kontempace interpretuje rezignaci? Copak nelze rezignovat prostřednictvím rezignativní akce? Zaujetí odstupu může být to nejpřímější, co nakonec člověk v životě dokáže – aktivní distance je účinná veličina, která vyhrazuje místo (třeba už jen zbývající místo, ale pořád ještě místo) v životě distancující se osoby. Jaký může být vážný důvod, proč takový životný krok zatarasit mudrlantskou kontemplací plnou těch nejzásadnějších myšlenek, pokud možno o bytování bytí?

Aby dospěla do svého závěrečného života z-novu, musela autorka projít téměř dvě stě šedesáti stranami výkladu, v kterém se srovnávala s myšlenkami osmi vybraných veličin dějin filosofie. Je to jejích osm cvičení v kontemplaci a za cvičitele si vybrala Hegela (kap. *Byrokrat, hrdina post-heroické doby*), Schopenhauera (kap. *Umělec v hladovění*), Nietzsche (kap. *Had solékající kůži*), Kierkegaarda (kap. *Rytíř nekonečné rezignace*), Camuse (kap. *Lhostejný cizinec*), Ciorana (kap. *Špionáž světců*), Agambena (kap. *Písař Bartleby by raději nechtěl*) a Weilovou (kap. *Arogance mystičky*). Vedle poznámky úvodem připojuje ještě závěrečnou kapitolu, nazvanou *Já a rezignace*. Je to její výběr, pro nějž se autorsky rozhodla a sama za něj nese odpovědnost. Není tudíž v kompetenci recenzenta tuto vlastní volbu nějak zpochybňovat nebo kritizovat, i kdyby ji považoval za pochybnou a pro téma „rezignace – odstup – distance“ málo reprezentativní. O to ale nejde: běží o reprezentativnost ve vztahu k tématu „já Matějčková a rezignace“. Z téhož důvodu nejsou předmětem diskuse ani jednotlivé interpretace, které osm cvičení přináší. Čtenář si je může přečíst a rozhodnout se, zda se s nimi ztotožňuje nebo má své výhrady, ale zásadně platí, že je akceptuje jako působící fakt, jenž představuje subjektivní vyrovnání se s vcelku banální otázkou – jak vydržet a přežít život. Matějčková se domnívá,

že k tomu je nezbytná rezignace, která je podmínkou plnohodnotného já vzdělaného k duchovnosti a vytříbenosti (s. 7). Takové já disponuje bezprostředním vědomím, jehož niternou možností je rezignace. Pokud rozumím, vlastním výkonem rezignace je „udržet se v mezistavu“ (s. 8) mezi činností a nečinností, tj. v místě, kde podle autorky sídlí „kontemplativní činnost“.

Rozhodnutí pro zaujetí tohoto místa je důsledkem únavy. Matějčková trochu opomněla podotknout, že má na mysli psychickou únavu: lidé unavení fyzickou prací nevyhledávají mezistavy ke kontemplování, ale odpočívají tak, aby zregenerovali své síly pro další šichtu v práci. Kontemplace je výsada vyhořelých intelektuálů, pokud po něčem takovém pátrají. Každý, kdo kupříkladu učil dvacet semestrů na vysoké škole, pocity vyhoření dobře zná. V systému vysokoškolské výuky se s tímto stavem počítá také institucionálně a zavádí se tzv. sabatiki, v určitých časových periodách nárokovatelný semestr, který lze věnovat jen odborné činnosti s osvobozením od výuky. Sabatiki by mohl působit jako institucionalizovaný mezistav, který přináší krátkodobou úlevu. Matějčková hledá něco intenzivnějšího a dlouhodobějšího, a kde jinde to nachází než v nitru, utvářeném různými, zvláště metafyzickými předpoklady: „nežijeme a nemyslíme jen z lidských možností“ (s. 11); „existuje něco, co odolává konečnosti“ (tamtéž); „to, jak na tyto otázky odpovídáme, rozhoduje o tom, jak žijeme“ (tamtéž). Filosofie žije z bezdůvodnosti, nemusíme se obávat něco napsat a neříci proč vlastně. Avšak nabádavé výroky a pokyny k tomu, jak vést život, nejsou přímo a zcela filosofie, takže by bylo na místě je odůvodnit a pamatovat přitom, že subjektivní přesvědčení není argument.

Podle Matějčkové se však v rezignaci protíná rovina filosofická a náboženská. Osm cvičení v rezignaci tomuto tvrzení odpovídá a vyžaduje od čtenáře velkou otevřenost k tomuto výchozímu axiomu. Otázku, zda si může takovou čtenářskou vstřícnost nárokovat, Matějčková neřeší, spíš na ni dává další konstatující neproblematickou odpověď sdělením, že „každá filosofie je zpověď svého autora“ (s. 89). Nevím, zda každá filosofie a už vůbec nevím, zda je úplně čisté a v pořádku takto filosofii vykládat. Přece jen se v této myšlence skrývá trocha agrese nedílně vůči veškeré filosofii, byť nejsme schopni říci, která to je. Pokud ale tento rozsudek platí, mělo by se na filosofii vztahovat také zpovědní tajemství, bez něhož žádná zpověď nemůže existovat jako zpověď. Filosofie vytrubovaná válečnými karnixy knih, projevů a projektů podle toho neexistuje jako filosofie. Když Matějčková zaměňuje filosofii za jakési generální zpovědní psychicky vyčerpaných lidí, mluví tím proti svému dalšímu obecnému předpokladu. Říká, že „to, z čeho se svět hýbe, je myšlení“ (s. 14). Hm.

Možná bych byl rád, kdybych to mohl brát alespoň jako velmi zprostředkovanou metaforu. Nedá se vymlouvat na kontext, věty musí obstát i jako jednotliviny, a tato je zásadní: hybatelem světa je myšlení, z něj pocházejí zdroje pohybu světa, a poněvadž zde musí být ještě něco, skrze co se získává myšlení, je tu Bůh. Když se chce člověk dozvědět, jak vzniká a působí myšlení, obrátí se – a to je pro poznání, věčnou snahu filosofie příznačné – na vědu, v tomto případě na kognitivní vědu. Dozví se některé dílčí poznatky, výsledky dosavadního poznání a možná i několik predikcí. Obrátí-li se na teologii, nedozví se nic: a z tohoto nic tvrdí všechno. Mimochodem, byl tu svět (můžeme se omezit na docela nepatrný svět naší zeměkoule), jenž byl jediným velkým a dlouhodobým pohybem (proměnlivé utváření kontinentů, formování oceánů a oceánských proudů, vrásnění hor, měnící se složení atmosféry, střídající se formy života včetně pětinasobného masivního vymření druhů), ale nebylo v něm myšlení; myšlení se ve světě vyskytuje komicky krátký okamžik a dokázalo zatím svými vedlejšími praktickými důsledky pouze ohrozit život v jednom planetárním systému. Také v této souvislosti nemůžeme myslet myšlení ve všech jeho různých kulturních a historických formách a podobách. Týká se to jen jednoho určitého typu racionality, který se obvykle označuje jako poosvícenský a modernistický. Teologie a metafyzika mohou mluvit k samým velikým věcem, ke všemu tomu, čemu staří Řekové říkali *tá megalá*, k přetavení „myšlení“ do následků, které neseme dnes, se však nevyjadřují – asi proto, že jde jen o přežití.

Ačkoli si myslím, že recenzent by si měl všímat toho, co kniha obsahuje, a nevyčítat autorovi, co přešel a pominul, jednu věc přece jen chci zmínit. Problém rezignace a odstupu není ve filosofii ani v nejmenším tak ojedinelý, aby ho bylo nutné vynášet na světlo odkudsi z Camuse nebo Kierkegaarda. Jeden z nejdiskutovanějších německých současných filosofů, Hans Blumenberg, rozvinul koncepci, která do detailu odpovídá autorčiným požadavkům: svou teorii *actio in distans* a *actio per distans*. V knize ji postrádám a příliš nerozumím tomu, proč v osmi cvičeních reinterpretovat různé nepřímé odkazy a slovní shody jako dílčí střípky autorčina obrazu rezignace, když je tu k dispozici nesrovnatelně ucelenější, promyšlená a duchaplná Blumenbergova teorie. Matějčková se několikrát blíží ke zjištění, že filosofie učí vydržet, i když může všechno být k nesnesení; v těch okamžicích se také nejvíc přiblížila k rezignaci jako schopnosti jednat podle principu *actio in distans*. Blumenberg skýtá nesrovnatelně víc podnětů k motivům negativity, odstupu od jiných a od sebe, stejně jako k motivu opakování, které Matějčková vyzvedává jako určující pro

svou knihu (s. 19), než kterákoli z vylíčených postav. Jestliže mělo běžet skutečně o myšlení a ne o velikost legendy, pak asi chybět neměl. Konec konců, devátá postava, had svlékající kůži, taky nechybí. K němu, vnitřní ose knihy, už jen poslední poznámka: had nemá volbu a neumí být kůží, kterou svlékl a odložil – na rozdíl od člověka.

Břetislav Horyna

Břetislav Horyna
Filozofický ústav SAV, v. v. i.
Klemensova 19
811 09 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: filohory@savba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6610-246X>